

doi:[10.29285/actapinteriana.2021.7.21](https://doi.org/10.29285/actapinteriana.2021.7.21)

Aragóniai II. Jakab és a Szentföldi Kustódia

Juhász Vince OFM

Juhász V. (2021): Aragóniai II. Jakab és a Szentföldi Kustódia. James II of Aragon and the Custody of the Holy Land. Acta Pintérian, 7: 21-32.

Abstract: The author, Vince Juhász was a Hungarian Franciscan who went to the Holy Land shortly after his ordination in 1935 and worked there until 1952. For many years he was an assistant of the chief librarian in Jerusalem, Agostín Arce of Spain. Juhász certainly possessed the instruments for historical research and had a strong historical interest. In this article, he exposes the richly documented opinion that the physical presence of Franciscans was uninterrupted between the fall of Akkon in 1291 and the foundation of the Custody of the Holy Land in 1342. This is plausible only if we recognize the importance of the role played by James II of Aragon who maintained good relationship with the sultan of Cairo. The article was originally published in the Spanish-language *Rivista de Tierra Santa* (September 1953, pp. 294-303.)

A szerzőről: Juhász Imre (anyja neve: Schoffán Emília, apja Juhász József) 1907. szeptember 14-én született zsidó családban. Elvégezte a budapesti egyetemet, majd belépett a ferences rendbe (Szűz Mária Provincia), ahol a Vince nevet kapta. Első egyszerű fogadalma 1930. augusztus 16-án, ünnepélyes fogadalma 1933. szeptember 17-én, papszentelése 1935. január 20-án volt. Szentelése után azonnal kiküldték a Szentföldre, ahová 1935. augusztus 7-én érkezett. Jól tudhatott spanyolul, mert hosszú ideig volt helyettese a jeruzsálemi központi könyvtár vezetőjének, a spanyol Agostín Arce atyának. Tizenhét évig szolgált a Szentföldön, mígnem 1952. április 15-én Madridba ment. További sorsáról, halálának körülményeiről semmit sem tudunk, állítólag Venezuelába került.

1949-től ír a spanyol nyelvű szentföldi magazinba (Rivista de Tierra Santa) az egyes szent helyek történeti és régészeti kérdéseiről, mégpedig a kéthavonta megjelenő folyóiratnak jóformán minden számába. Egy ideig Betlehemben is szolgált, ahol írt egy monográfiát a Születés Bazilikájának keresztes kori oszlopfestményeiről. Ezt a bazilikát cikkünk megjelenése idején restaurálják, és a jeruzsálemi központi levéltárban 2017-ben véletlenül megtalálták Juhász Vince monográfiáját. A restaurálásban részt vevő, nemzetközileg elismert kutatók azt állapították meg, hogy a monográfia igen jelentős munka, annyira, hogy a ferencesek Jeruzsálemben működő biblikus kutatóintézete elhatározta megjelentetését.

A jelen tanulmánynak először egy magyar nyelvű vázlatát találtam meg Majsai Mór ferences atya, egykori szentföldi komisszárius levéltári hagyatékában a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltárban. Juhász érezhetően nem publikálásra szánta azt az írást, mert a Kustódia alapításának „spanyol narratíváját” különösen nagy vehemenciával képviseli az „olasz narratívával” szemben, és ennek epés megjegyzésekkel is hangot ad. A tanulmány nyomtatott változatát akkor találtam meg, amikor Emilio Barcena spanyol ferences atyával Jeruzsálemben a Rivista de Tierra Santa szentföldi magazin régebbi számaiban kutattunk Juhász Vince nyomai után: az 1953. szeptemberi számban, a 294-303. oldalakon olvasható. Ennek fordítását közöljük most, emléket állítva honfitársunknak, ennek a kiváló ferences pap kutatónak.

Várnai Jakab OFM

I. A ferencesek első kísérletei a Szent Helyek megszerzésére

Szent Ferenc 1219-ben kelt útra Palesztina felé. Damietta városába érve hirdetni kezdte Krisztus hitét Melek al-Kámil egyiptomi szultán színe előtt. A szultán pedig rendeletet adott ki, melynek értelmében

Ferenc fiai ingyen látogathatták a Szent Sírt, és prédikálhattak egész birodalmában. Mielőtt Ferenc visszatért volna Itáliába, az összes szent helyet személyesen felkereste (vö. BBB I/1, pp. 52, 92 sk.).

1230-ra a nem sokkal korábban alakult szerzetesrend már megtelepedett a Biblia földjén. IX. Gergely pápa, Szent Ferenc barátja és csodálója, ekkoriban adta ki 1230. február 1-i keletzéssel a *Si Ordinis Fratrum Minorum* kezdetű bulláját. Az írás Jeruzsálem pátriárkája számára elrendelte: engedje, hogy a barátok kápolnát építhessenek minden egyházközségben (vö. *Bullarium Terrae Sanctae*, p. 2). E plébániák között tűnt fel először Jeruzsálem és Betlehem neve, mint ahol a keresztes hadjáratok idejétől kezdve folyamatosan éltek „latinok”.

Calahorra atya, aki 1659 és 1684 között minden erejét a San Salvatore-kolostor levéltárában található ferences dokumentumok tanulmányozásának szentelte, Szent Ferenc fiainak érkezését és ünnepélyes bevonulását Jeruzsálembe az 1229-es évben határozta meg (vö. uo. p. 71). Lemmens ferences atya szerint, aki római levéltáros és a Ferences Rend keleti történetével foglalkozó számos könyv szerzője volt, a Calahorra atya által megjelölt dátum „*nagyon is hihető*” (LEMMENS 1925, p. 9).¹ Ugyanebben az évben II. Frigyes német-római császár bevonult Jeruzsálembe. Annak ellenére, hogy a Szentszék nem nézte jó szemmel és megalázónak tartotta a császár Melek al-Kámil szultánnal kötött fegyverszüneti feltételeit, és hogy Frigyes császár hamar vissza is tért Nyugatra, a történészek egyöntetű véleménye szerint ez az esemény számos szerzetest és zarándokot vonzott Jeruzsálembe.

Egy korabeli krónika tanúsága szerint 1229 márciusában Lausanne-i Geraldo jeruzsálemi pátriárka a teljes klérus kíséretében visszatért Akkonból Jeruzsálembe. Mateo Paris korabeli író pedig azt állítja, hogy a papság visszakapta templomait, és minden korábbi tulajdonát (vö. BBB I/1, pp. 158-159; BBB I/2, pp. 387-388). A pápa 1229-ben ferenceseket és domonkosokat küldött Jeruzsálembe azzal a megbízással, hogy adják át Frigyesnek az őt kiközösítő bullát (vö. BBB I/1, pp. 156-157).

Valószínűsíthető, hogy a pátriárka maga is a Szent Városban tartózkodott, amikor a *Si Ordinis Fratrum Minorum* kezdetű pápai bullát kiadták. Mindenesetre az a dátum azt bizonyítja számunkra, hogy a bulla kiadását a nyugati papság Szent Városba való visszatérése által teremtett új helyzet rendezésének szükségessége tette indokolttá. Mindezek alapján tehát feltételezhető, hogy az új ferences rend ebben az időben már jelen volt a Szentföld fővárosában, mivel egyetlen szerzetesrend sem élvezte IX. Gergely pápa nagyobb támogatását. Ugyanígy igaz, hogy semelyik más rend sem lett volna elfogadható az ott élő muzulmánok számára.

Köztudomású, hogy az 1229-es fegyverszünetet még több másik is követte (vö. BBB I/2, pp. 387 sk.), és hogy 1244-ben Kharsm mongol hordái Jeruzsálemben virágzó keresztény, katolikus életet találtak, és számos ottani hívőt kardélre hánytak. Marino Sanuto (1310) arról tudósít minket, hogy I. Bajbarsz 1263-ban „*lerombolta a betlehemi rendházat*” (BONGARS 1611, p. 221), ám biztosra veszi, hogy a ferencesek hamarosan visszatérnek a szent épületbe, mivel a ferences hagyomány szerint 1244-ben már a Cenákulumban éltek, és ott is haltak mártírhálált.

P. Golubovich e hagyományt hitelesnek tekinti, és bíz benne, hogy ezzel kapcsolatos történeti forrást is találnak majd (vö. BBB I/1, pp. 189-190). E hagyományok gyakran a helyi régészeti ásatások által nyernek megerősítést. A Szentföldi Ferences Kustódia tagjai valóban jelen voltak a Cenákulumban, ahogyan az ortodox szerzetesek is Betlehemben. Amikor egy alkalommal felásták a földet egy ház alapzatának elkészítéséhez a temetőjük területén, a Születés Templomának homlokzatával szemben Ágoston-rendi kolostor ősi falainak maradványaira bukkantak, pontosabban egy kapu maradványira, amely éppen a jelenlegi ferences kolostor kapujával szemközt állhatott (vö. JUHÁSZ 1950a, pp. 291-293).

¹ Golubovich joggal tarthatta biztosnak, hogy a Kustódia először 1229-ben telepedett le a Szentföldön (vö. BBB I/1, pp. 158 sk., 190).

Semmi sem akadályozhatta meg a katolikus élet folytatását Palesztinában. Páduai Fidencio (1266-1291) ferences atya szavainak tanúsága szerint „*olaszok, franciák, spanyolok, angolok, németek, és sokan mások mentek Jeruzsálembe*” (BBB I/2, p. 27).²

1227-ben egy csoport katolikus lovag érkezett Betlehembe, a Születés Templomába. Pompás sisakjaikat kereszték és mórok karikatúrái, valamint archaikus latin feliratok díszítették. Az egyik sisakon az 1276-os évszám olvasható (vö. JUHÁSZ 1950b, pp. 49, 53).

1335-ben a Betlehemben tartózkodó keresztények, azaz latinok között voltak olasz, német, sőt magyar származású katolikusok is (vö. BBB I/4, p. 239). Montecrocei Ricoldo domonkos rendi misszionárius atya 1288-ban zárandokolt el a Szentföldre, és ennek történetét 1294-ben meg is jelentette. Művében olvasható, hogy „*a III. és a IV. stációnál található a hely, amely a Kisebb Testvéreké volt*”, vagyis ott állt egy kolostor, amelyben már Ricoldo atya érkezése előtt is ferences barátok éltek. Az atya arról is beszámol, hogy a Szent Sírnál, és a betlehemi Születés Barlangjánál szentmisét mutatott be, prédikált és számos hívőt áldoztatott meg (vö. BALDI 1935, nn. 139, 971).

A fentiekben felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy Szent Ferenc fiai már a 13. század folyamán megkísérelték birtokba venni a Szent Kegyhelyeket.

1291-ben Akkon elesett, és a muszlimok kezére került. Ez a város volt a kereszties lovagok utolsó bástyája a Biblia földjén. Ezt követően a muszlimoknak egyáltalán nem kellett tartaniuk a nyugati, keresztény fegyveresektől, ezért készen álltak rá, hogy békésen tárgyaljanak a még függőben lévő ügyekről, amelyek egyike éppen a Szent Helyek őrzésének kérdése volt. E „békés kereszties hadjárat” főszereplője nem más, mint II. Jakab, Aragónia királya.

II. Aragóniai II. Jakab

1293-ban a jámbor II. Jakab, Aragónia királya, aki a Szent Helyek és a ferencesek hűséges támogatója volt, barátságot és szövetséget kötött an-Nászír-Muhammad szultánnal. Palesztina ebben az időben egyiptomi uralom alatt állt. Egy ilyen természetű paktumban, amelyet egy spanyol király kötött a kereszténység ellenségeivel, pontosan rögzíteni és biztosítani kellett a katolikus vallásgyakorlás szabadságát a Szent Helyeken, valamint a Katolikus Egyház korábbi jogait az evangéliumi kegyhelyeken, melyeket folyamatosan támadtak mind a fanatikus muszlimok, mind pedig a keleti szakadár keresztények. Régi írók tanúságtétele szerint nem sokkal 1293 után, a születőben lévő Szentföldi Ferences Kusztdia menlevelet, fermánt kapott az említett szultántól.

Verniero atya, a Szentföld első krónikása, egykori kusztos (1634-1636), *Szentföldi krónikák* (Croniche ovvero Annali di Terra Santa) címmel írt műve nemrég jelent meg [1929/1936] Golubovich atya gondozásában. Ez a krónika részletesen és igen világosan tárgyalja azt az ünnepélyes, hosszú körlevelet, amelyet Bergamói Tamás, a Szentföldi Kusztdia vikáriusa írt 1568-ban, tájékoztatván a Kusztdia tagjait a Germánosz görög pátriárka által keltett viszályról, melynek során a Születés Temploma két kapujának kulcsát el akarták venni a ferencesektől, akik pedig „*a megfelelő írásos dokumentumokkal együtt már mintegy 270 éve birtokolták azokat*” (*Firmani arabi* in BBB II/6, pp. 134, 330).

A már említett Lemmens atya (vö. BBB II/6, p. 201) arról tájékoztat minket, hogy ugyanabban az időben, amikor Germánosz pátriárka a görög papsággal együtt harcot indított a palesztinai ferences barátok ellen, vagyis 1555-től vette kezdetét a betlehemi ferencesek hittérítő munkája a szakadár pátriárka hívei között. E térítő munkának köszönhetően néhány betlehemi vissza is tért az Egyház

² 1252 és 1268 között létezett Jaffában egy ferences kolostor (a mai spanyol rendház elődje), melyet IX. Szent Lajos építtetett (vö. BBB I/1, p. 269).

kebelébe.³ Verniero atya kronológiai sorrendben közöl egy sor olyan fermánt és szultáni parancsot, amelyek kifejezetten a betlehemi kegyhelyre vonatkoznak. Az első az 1396-os évből származik, amikor is a ferences barátok engedélyt kaptak a betlehemi Születés Templomának helyreállítására. Ezt – írja – egy újabb követte 1307-ben. Verniero atya más, menleveleket felsoroló listájában is előfordul némi kronológiai bizonytalanság, azt azonban megfigyelhetjük, hogy a listák között nem található lényeges eltérés. Jelen esetben a második menlevél időpontját mintegy 89 évvel korábbra teszi az elsőnél. Feltételezhetően nem lehetetlen, hogy a krónikás az elsőnél „1296”-ot akart írni „1396” helyett. Ez éppen egybeesne II. Jakab király sikeres diplomáciai tevékenységével, amelyet a Szentföldi Kusztódia megtelepedése érdekében fejtett ki.

Calahorra atya, aki 25 éven át tanulmányozta a San Salvatore-kolostor levéltárának anyagait, folytatta elődje, Verniero atya munkáját. Ő olyan dokumentumokat is említ, amelyekről Verniero atya nem tudott, nem szólt. Calahorra atya idézi például egy olyan akta teljes szövegét, amelyre Bergamói Tamás is hivatkozott: egy 1294-ből vagy 1295-ből származó menlevélről van szó, melynek értelmében *egyetlen nyugati rend sem birtokolhatta a Cenákulum, a Szent Sír, és Betlehem kegyhelyeit, kivéve a Kordát viselő barátokat, akik az említett helyeken éltek*. Világos, hogy ez a menlevél II. Jakab király erőfeszítéseinek köszönhető, aki ez időben a palesztinai ferencesek egyetlen királyi rangú patrónusa volt.

Néhányan elutasítják a Nápolyi (Anjou) Róbert előtti időkből származó fermánok hitelességét, mondván, hogy forráskritikai szempontból nem megbízhatóak. E dokumentumokkal kapcsolatban a következő kétségek merülhetnek fel:

1. *Ezeket a menleveleket a modern kritika minden eszközeivel ez idáig nem vizsgálták. Az állítás igaznak tekinthető, ha ez alól kivételnek tekintjük az 1309-es, a mi szempontunkból rendkívüli fontosságú menlevelet, amelyről a későbbiek során még szólunk. Ami a többit illeti, azokat a mai napig valóban nem találták meg, bár Verniero és Calahorra atyák egyértelmű említést tesznek róluk. Olyan emberek voltak ők, akik életüket is kockáztatták a Szent Helyek védelmének ügyéért, ezért mindenképpen hitelt érdemlőnek tekintendők. Néhány dokumentumról pedig későbbi szultáni fermánok tesznek említést, amelyeket már megfelelő kritikai vizsgálatnak vetettek alá. Ezekből kitűnik, hogy an-Nászír-Muhammad szultán kiadott legalább egy olyan fermánt a palesztinai ferences barátok érdekében, amelynek keletkezése a nápolyi királyokkal folytatott tárgyalások időpontjánál korábbra tehető. Más szóval, kiadása Aragóniai II. Jakab közbenjárásának köszönhető, aki az egyetlen olyan uralkodó volt, aki a ferencesek érdekében már korábban is diplomáciai erőfeszítéseket tett.*

2. *A fermánok arab betűkkel és számokkal írt dátumai igen gyakran olvashatatlanok. Erre mi azt válaszoljuk, hogy minden egyes esetet külön-külön kell megvizsgálni. Az 1309-es menlevél esetében például, amelynek szövege teljes egészében ránk maradt, minden egyes számot olyan arab szavakkal írnak le, amelyek a megfelelő jelentést hordozzák. Ily módon semmi kétség nem férhet azok hitelességéhez. Azt is mindenképpen figyelembe kell vennünk, hogy a Kusztódiának mindig is dolgoztak arab szakértők, akik például a bíróságok előtt képviselték a testvérek ügyeit. Ők voltak a híres „fordítók”, akik mind a polgári életben, mind a ferences rendben nagy megbecsülésnek örvendtek. Maguk a szerzetesestestvérek között is akadtak misszionáriusok és arabisták, ilyen volt például okáért Gallicano-i Vince atya, akinek arab nyelvben való jártasságát Verniero atya is dicsérte. Nem valószínű, hogy ezek a szakértők mindannyian tévedtek vagy valótlan állítottak volna, ám az még kevésbé hihető, hogy az arab udvar jogtudósai hagyták volna magukat becsapni. Kairó szultánja ugyanis maga is*

³ A szentföldi levéltárakból: *Collectanea Terrae Sanctae* (BBB II/14, p. 272). A szakadár arkimandrita, Krizosztomosz Papadopulosz, úgy tartja, hogy a ferences prozelitizmus a betlehemi szakadár görögök között 1550-ben kezdődött (vö. PAPADOPULOSZ 1910, p. 474). Germánosz pátriárkáról lásd BBB I/4, p. 115, 5. jegyzet; pp. 152-153 és 184; valamint BBB II/6, p. 176 (Verniero atya közlése).

hitelesnek ismerte el azokat a menleveleket, amelyeket még a Nápolyi Róbert király ténykedését megelőző időkben állítottak ki.

3. *Lehetséges, hogy a kérdéses fermánok más szerzetesrend támogatására íródtak.* Ez a hipotézis még bizonyításra vár. Ellenkező értelmű érvek hiányában azonban feltételeznünk kell, hogy a dokumentumok ahhoz a szerzetesrendhez tartoznak, amely őrzi vagy őrizte azokat. Azt ugyanis nem tartjuk lehetségesnek, hogy elrabolták volna őket anélkül, hogy jogos tulajdonosaik hivatalosan is tiltakoztak volna. Még kevésbé valószínűsíthető, hogy olyanok számára állították volna ki őket, akik mindig is azon munkálkodtak, hogy megfosszák a ferenceseket a Feltámadás kegyhelyeihez való jogaiktól. Ezen felül számos menlevél, mint például az 1309-es keltezésű is, egyértelműen a „*Kordát viselő barátoknak*” szól.

1303 és 1327 között II. Jakab legalább hat követséget indított útnak: 1303-ban, 1305-ben, 1314-ben, 1318-ban, 1322-ben és 1327-ben (vö. BBB II/9, p. 114), Golubovich atya szavai szerint „*a Keleten élő keresztények és ferencesek támogatására*” (*Chronica*, p. 62). Ezek a tárgyalások teremtették meg az alapot arra, hogy Szent Ferenc fiai véglegesen megtelepedjenek, és birtokba vegyék a Szent Helyeket. Anjou Róbert és Sancha királyné tehát nem tett mást, mint folytatta II. Jakab tevékenységét. Ez utóbbi uralkodónak tulajdonítható számos, a szentföldi ferencesek életét befolyásoló szerencsés esemény, melyeket Golubovich atya a következő szavakkal foglal össze:

„Folyamatosan érkeztek ferencesek az 1303-as évtől kezdve a Szentföldre, hogy meglátogassák a Szent Helyeket, és a fogságban lévőknek lelki segítséget nyújtsanak. 1309-ben kísérletet tettek a betlehemi Születés Templomának elfoglalására, amely azonban akkor még sikertelen maradt. Megszámlálhatatlanul sok zarándok érkezett (»innumerabiles peregrini«) 1310 és 1320 között, amit Ádám domonkos rendi atya is feljegyzett. A velenceiek még 1324 előtt kórházat nyitottak Jeruzsálemben. Néhány ferences barát, időszakosan bár, de a Szent Sír szolgálatában tevékenykedhetett 1323 és 1327 között. 1328-ban pedig a Szentföldi minister provincialisa pápai privilégiumot kapott, melynek értelmében évente két barátot és egy szolgát küldhetett Jeruzsálembe, az ott tartózkodó keresztények lelki gondozására.”

(BBB I/4, p. 9)

Az imént felvázolt történelmi keretbe tökéletesen beleillenek a Verniero és Calahorra atyák által közölt információk. Calahorra említést tesz egy 1306-os dokumentumról is, amelyben Jeruzsálem polgármestere engedélyt ad, hogy építkezést kezdjenek a Születés Barlangjában, ahol a Jászol állt (vö. BBB I/4, p. 9; BBB I/3 passim).

Verniero atya is ismerte ezt a dokumentumot, és ehhez kapcsolt még egy 1307-es keltezésű fermánt, melyben az állt, hogy a barátok kicserélhetnek néhány korhadt gerendát a betlehemi Születés Templomában, és újakkal helyettesíthetik azokat. Ezt a szultáni okiratot Calahorra atya szintén megemlíti (vö. *Chronica*, p. 71).

A Verniero által idézett „bizonyítékokat”, dokumentumokat illetően azonban bizonyos kifogások merülhetnek fel. Ő maga is így ír:

„A Szentföldi Levéltárban nem található egyetlen olyan hiteles, régi irat sem, amely alapján bizonyosan megállapítható lenne, hogy a ferences testvérek pontosan mikor kapták meg a kolostort, a nagytemplomot vagy a betlehemi Születés Barlangját.” (BBB II/9, p. 114)

A krónikaíró kételkedéséből azonban nem következik egyértelműen, hogy teljes mértékben elutasította volna a dokumentumok hitelességét, amelyekre ő maga is fenntartás nélkül hivatkozik. Csupán arra utal, hogy nem tudhatjuk a pontos évszámot, mikor vehették birtokba a testvérek a betlehemi a szent helyeket,

mert az eddig megvizsgált dokumentumok közül erre egyértelmű közlést egyik sem tartalmaz. Calahorra atya, bár számos jogi aktust idézett, mégis szembetalálta magát az említett problémával. Ennek ellenére nem kérdőjelezte meg a dokumentumok hitelességét:

„Konkrét tudósítások és feljegyzések hiányában nem tudjuk megjelölni annak a pontos idejét, amikor a ferences barátok beköltöztek a (betlehem) kolostorba.”

(*Chronica*, p. 145)

Verniero megemlíti egy hipotézist, mely szerint a betlehemi kegyhelyet a ferencesek akkoriban vették birtokba, amikor a Cenákulum Termét is megkapták (1333-1342). E feltevést azonban később ő maga is megalapozatlannak nevezi, és elutasítja (vö. BBB II/6, p. 64). Calahorra atya ellenben azt a hipotézist fogalmazza meg, hogy a ferencesek Melek el-Kámil szultán valamelyik fiának uralkodása alatt juthattak betlehemi birtokaikhoz (vö. CALAHORRA 1694, p. 77).

1308-ban al-Nászer szultán lemondott a trónjáról, melyet utódjaként Rokn ad-Din Bajbarsz foglalt el, és szultáni rangra emelkedve felvette az Al Mudáffar nevet (1308-1309). A szentföldi ferencesek a szultán színe elé járultak, hogy az új uralkodótól korábbi jogaik megerősítését kérik. Mivel támogatta őket a nagyhatalmú II. Jakab (a keleten élő keresztények igazi védelmezője), a testvérek kaptak is egy új szultáni okiratot, 1309. július 11-i keltezéssel. A dokumentum kimondja, hogy a ferences testvéreken kívül, akik a Sion-hegyi és jeruzsálemi, valamint a Szent Sír Templom melletti és betlehemi kolostorukban laknak, és hivatalos uralkodói dekrétummal rendelkeznek, Jeruzsálemben más „frank” (arabul: frangi, azaz nyugati) szerzetesrend nem telepedhet le. Ennek az értékes dokumentumnak, amelynek eredeti példányát Calahorra látta és idézte is (vö. BBB II/6, p. 65), Golubovich korára már nyoma veszett, csupán egy, P. Leon Pourriere OFM arabista atya által lefordított másolata létezett, amelyet Golubovich atya közzé is tett a szentföldi előjárókról szóló krónikájában (GOLUBOVICH 1898, p. 128. skk.).

Egyesek megpróbálták hiteltelenné tenni ezt a másolatot, arra való hivatkozással, hogy a dokumentum a barátokat az „*ihwat al hábak*”, és nem az „*ihwat al hábal*” (a Korda Rendjének tagjai) szót használva említi. A *hábak* szó semmit sem jelent arab nyelven. Ez a hiba mindazonáltal inkább a másoló objektivitásáról tanúskodik, és azt bizonyítja, hogy nem a ferencesek szolgálatában állt, hanem a muzulmán kormány hivatalnok volt, aki kevésbé volt jártas egyházi ügyekben.

a. Niccolò Poggibonsi tanúsága

Niccolò Poggibonsi, mint az összes többi betlehemi zarándok, külön-külön beszél a Születés Templomáról és a Barlangról. Ezért idézett szavaiból nem következtethető ki egyértelműen semmi konkrétum a Barlang megszerzésével kapcsolatban. Valóban, a ferencesek története Betlehemben 1757-ig, (amikor is a török kormányzat kihirdette a „status quo”, pontosan rögzítve a Szent Helyek felosztását) jobbára viszontagságok sorozatából áll: a Templom elvesztése a Jászol helyének megtartása mellett; mindkettő visszaszerzése; mindkettő újra elvesztése a kolostor megtartása mellett; a Jászol visszaszerzése a Templom részleges tulajdonjogával együtt. Ez utóbbi helyzetet rögzítette az említett „status quo”.

Ami a Bazilikát illeti, egy ferences zarándok 1347-ben két különböző eseményről számol be: a jogi tulajdonszerzésről (*ius ad rem*) és a valódi birtokba vételről (*ius in re*). Szavai szerint a testvérek először megkapták „Medephar” szultán írásos rendeletét, majd ezt követően 1347-ben birtokba vették a tulajdont.

A *Tengerentúli Utazás* (Libro d’Oltremare) nem túl sok ránk maradt kézírata közül csupán kettő említi együtt a „bejutottak” és a „birtokukba került” szavakat. Ebből következően lehetetlen Poggibonsi szövegét egyértelműen értelmezni: érthetjük úgy, hogy 1347-ben a barátok először telepedtek meg Betlehemben, vagy pedig, hogy visszatértek a városba, miután kolostorukból kiűzték őket. Ez utóbbiról

egyébként egyetlen történelmi dokumentum sem tesz említést. A Születés Templomáról Poggibonsi is beszél, a betlehemi bazilika középső hajójára utalva, amely 1918-ig egy fallal le volt választva a kórusról. A bazilika kórusa ugyanis a görög rítusú helyi papság tulajdonában állt.

Az említett „Medephar” minden bizonnyal nem más, mint Mudáffar Rokn ed-Din, az egyetlen szultán ezen a néven, akiről krónikásainknak tudomása van, és aki – ahogy már említettük – kiadott egy szultáni parancsot a barátok védelmében. A névnek a későbbiek során még fontos szerepe lesz.

A „Mudáffar” kifejezés valójában „győzedelmet” jelent, és egyszerű jelzőként számos különféle személy neve mellett állhatott, akik az udvari krónikák tanúsága szerint egészen a nevetségességig halmazták címeiket. Rokn en-Din esete azonban más volt. Ő valóban igazi vezetéknevként használta a „Mudáffar” nevet. Az egyiptomi (mameluk) szultánok közül mindössze hárman voltak, akik ezt a jelzőt valódi vezetéknevként használták: Qotuz (1259-1260), II. Bajbarsz vagy Rokn ed-Din (1309-1310), és Haggi (1346-1347) (vö. CALAHORRA 1694, p. 77). Ez utóbbinak nehezen tulajdoníthatnánk a Bazilika átadását, mert akkor írónk bizonyára név szerint említették volna őt. Másrészt viszont Haggi rossz erkölcsű, alattvalói által gyűlölt uralkodó volt, aki nem is tartott fenn diplomáciai kapcsolatokat külföldi uralkodókkal. Ebből következően az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy Rokn ed-Din szultánról van szó.

Az említett 1347-es „bejutás”, melyet a helyi viszonyokban nem túl jártas Poggibonsi megemlít, nem volt más, mint egy jogi aktus a helyi hatóságok részéről, amelyet talán több hasonló is megelőzött, és amelyhez a muzulmán fanatizmus, valamint a szakadár klérus gyűlölete és féltékenysége vezetett.

b. II. Jakab uralkodásának utolsó éve és a ferencesek érdekében tett utolsó diplomáciai lépése

Az a tény, hogy a Kisebb Testvérek Rendje már 1347 előtt birtokolhatta a Bazilikát és a Születés Barlangját, pontosabban már 1333 előtt, világosnak tűnik azokat a jogokat tanulmányozva és figyelembe véve, amelyekkel 1327-ben a Szent Sír felett rendelkeztek. Köztudomású, hogy II. Jakab 1323-ban engedélyt kapott Nászér szultántól arra, hogy a domonkos rendi atyák örökösen a Szent Sírnél tartózkodjanak, és ott a latin rítust gyakorolják. Ezek az atyák azonban még ugyanabban az évben visszatértek hazájukba, és nagyon valószínűnek tűnik, hogy helyüket a ferences barátok vették át. Legalábbis az bizonyosan állítható, hogy 1327-ben, vagy nem sokkal később, a barátok ott laktak, mert az aragóniai uralkodó pontosan ezt a kegyet kérte a szultántól nevezett évben, és nincs okunk kételkedni, hogy kérése meghallgatásra talált (vö. CALAHORRA 1684, p. 62).

c. A zarándokok tamásátételei

Veronai Jakab Ágoston-rendi atya (1335) arról biztosít minket, hogy a Születés Barlangjában, a Jászolnál található oltár a „frank” papok birtokában állt (vö. CATTUI 1931, p. 270). A „frank” vagy „latin”, más szóval „katolikus” volt az a hivatalos, és népnyelvben egyaránt használatos kifejezés, amellyel a ferencesekre utaltak egészen a legutóbbi időkig. Ezt azokból a szultáni rendeletekből és parancsokból is láthatjuk, amelyeket a Kuszódia ferenceseknek támogatására adtak ki. A dokumentumok Golubovich és Castellani (vö. BBB I/3, pp. 233-235, 313-314), valamint Rishani ferences testvérek publikációiban meg is jelentek. Valóban, mind a mai napig a Szentföldön a ferenceseket tekintik a Katolikus Egyház igazi képviselőinek, mely egyházat ősi szokás szerint hol „latin”, hol „frank” egyházként emlegetnek.

Ezt a nevet egyébiránt maguk a ferencesek is használták, és a keleti papság tagjai szintén e néven hivatkoznak rájuk. Mindebből az következik, hogy a „frank” jelző önmagában nem jelent sokat, amit az Veronai Jakab szavaiból kitűnik. Bizonyára nem jó szívvvel ismerte el, és bizonyította számunkra, hogy Krisztus Születésének kegyhelye, amely korábban pont az Ágoston-rendi szerzetesek gondjaira bízott, az ő idejében már a ferencesek kezén volt.

Ugyanezeket mondhatjuk el Ludolf megjegyzéseiről is. A nevezett atya Sudheim plébánosa volt, aki 1336-ban „latinokról” beszél, mint akik a Szent Sír gondozásának szolgálatát látják el, és Jézus

Születésének helyét az ő tulajdonuként említi. Egyértelműen kijelenti, hogy a Cenákulum kolostorát „a Kisebb Testvérek Rendjének” tagjai lakják (vö. BALDI 1935, n. 141). A „latinok” jelző tehát ismét nem vonatkozhatott másra, mint a ferencesekre, mert ők ebben az időben már bizonyosan megtelepedtek Jeruzsálemben.

Nem tartozik vizsgálatunk tárgyához az a kérdés, miszerint a ferencesek birtokában volt-e már a Cenákulum, amikor Sudheim plébánosa a Szentföldre látogatott, vagy csupán az említett kolostorban laktak. Ludolf szavaival kapcsolatban, miszerint a ferencesek a szentmisét éppen a mondott kolostorban mutatták be, csupán annyit jegyzünk meg: ez nem bizonyítja, hogy ezt a Cenákulum Termében ne teheték volna meg. Lehetséges, hogy a zárándok csupán egy különleges alkalmat örökített meg. Ha feltesszük, hogy a barátoknak tilos volt a szentmisét az Utolsó Vacsora Termében bemutatni, még abból sem következik egyértelműen, hogy nem volt az ő gondozásukra bízva. Betlehemben például a ferencesek soha nem rendelkeztek akkora hatalommal, mint az 1480-as években, ennek ellenére a zsolozsmákat a Szent Katalin-templom kis kápolnájában kellett elimádkozniuk, és ahhoz, hogy legalább az éjszakai imádságokat a Születés Barlangjában mondassák el, a muszlimok miatt földalatti folyosót voltak kénytelenek ásni a bazilika alatt (lásd CASTELLANI 1922).

A vizsgált szöveget mindenképpen össze kell vetni más korabeli forrásokkal is. A *XXIV Generális Krónikája* (*Chronica XXIV Generalium Ordinis Minorum*) arról biztosít minket, hogy Roger tartományfőnök (1333) „megkapta az egyiptomi szultántól a Sion-hegy szent helyét. Itt helyezkedik el a nagy és helyreállított Cenákulum is” (lásd BALDI 1935, nn. 973, 142, 772). Az említett krónika ferences szerzőjének, hogy Golubovich atyát idézzük: „ismernie kellett a Roger generális idejében történt eseményeket, hiszen a tartományfőnök a honfitársa volt”. Az a tény, hogy Sancha királyné csupán 1342-ben, vagy nem sokkal korábban, kért engedélyt a pápától, hogy küldjön a keresztények országaiból 12 ferences barátot a Szentföldre a Szent Sír és a Cenákulum szent helyeinek gondozására, nem jelenti azt, hogy a ferencesek korábban nem teljesítettek szolgálatot ezeken a kegyhelyeken. Az imént idézett pápai bulla egyszerre említi, hogy a szultán Róbertnek és Sanchának adta át a szent helyeket (vö. BALDI 1935, pp. 178-179, n. 1185; JUHÁSZ 19??, pp. 371-375).⁴ Így még világosabbnak tűnik tehát, hogy a ferences barátok már rendelkeztek egy kolostorral a Cenákulum közelében az 1336-os évben. A *Gratias agimus* kezdetű bulla nyelvezetében a „hely” szó a „ház” szinonimájaként szerepel, a pápa tehát azt írta, hogy Sancha királyné egy házat építtetett (*locum aedificavit*).

III. Róbert és Sancha tevékenysége

Célunk az volt, hogy bemutassuk II. Jakab érdemeit. Az ő munkáját folytatta az aquitániai születésű Roger Garini, valamint Sancha királyné, aki az aragóniai uralkodók rokonaként és Mallorca királynőjeként figyelemreméltó dolgokat ért el a Szentföldön, melyek véghezvitelében férje, Nápoly és Szicília királya is támogatta őt. Ők szilárdították meg a II. Jakab által elkezdett folyamatokat. Nagy Károly után Jakab volt az első olyan uralkodó, akinek eszébe jutott, hogy támogatni, biztosítani kell a katolikus vallás gyakorlását a szentföldi szent helyeken, mégpedig a szultánokkal folytatott barátságos párbeszéd útján.

IV. Péter, aki a *Szertartásos* nevet viselte (1336-1387), II. Jakab unokája volt, ő követte Jakabot a trónon. Péter egy 1363-as keltezésű, Shaaban egyiptomi szultánnak (1363-1376) címzett levelében így ír:

⁴ Érdekes, hogy Fabri zárándok csupán azt mondja: „a barátok a szent imádságokat egy kápolnában végzik, míg Suriano atya, szentföldi kusztos, arról biztosít minket, hogy az éjszakai ájtatosságot a szent Barlangban végzik. Ludolf vajon nem követhette el ugyanezt a pontatlanságot?”.

„Az Ön elődei abban a különleges kegyben részesítettek Minket, hogy a Kisebb Testvérek Jeruzsálemben a Mi Urunk Sírjánál, Betlehemben pedig a Születés helyszínén lakhatnak.” (BBB I/4, p. 10)

Golubovich atya ennek kapcsán joggal jegyzi meg:

„Ez a kegy, dokumentumok híján, nem vonatkozhat más időszakra, mint az 1323-1327-es évekre, amikor is Aragóniai II. Jakab elérte, hogy néhány ferences barát szolgálhasson a Szent Sír mellett Jeruzsálemben.”

(BBB I/4, p. 58)

A tudós történész hozzáteszi még, hogy az uralkodó „Nekünk juttatott kegy” szavak alatt vagy az egész katolikus világra gondolt, vagy konkrétan Sancha királynéra, aki hozzá hasonlóan szintén az aragóniai házhoz tartozott (vö. BALDI 1935, n. 774). A király levelének illetően értelmezése azonban összeegyeztethetetlennek tűnik a Spanyolországban uralkodó szigorú udvari stílussal, különösen Szertartásos Péter tollából. Sancha királyné családja, bár dinasztikus kapcsolatban állt az aragóniai házzal, mégis kissé eltávolodott tőle, melyet a köztük kitört háborúskodások is ékesen bizonyítanak. Az a mód sem tűnik elfogadhatónak, ahogy illusztris szerzőnk azon fáradozik, hogy a nápolyi királyoknak tulajdonítsa a Születés Templomának megszerzését⁵. Mivel nem találhatott egyetlen explicit forrást sem, csupán VI. Kelemen pápa *Gratias agimus* kezdetű bullájának szavaira támaszkodhatott, amelyek Róbert és Sancha, a szent helyek érdekében kifejtett fáradhatatlan tevékenységét méltatják. Bár a bulla megpróbálja dicsérni Nápoly nagyhatalmú uralkodópárjának érdemeit, mégis „hallgatása” a legerősebb érv az ellen, hogy Anjou Róbert király szerezte volna meg a betlehemi kegyhelyet. A pápa ugyanis nem mulasztotta volna el megemlíteni Nápoly királyának e hatalmas szolgálatát, ha valóban ő lett volna az, aki hozzásegítette a ferenceseket a betlehemi kegyhelyen való letelepedéshez. Golubovich ezután más érvhez folyamodik:

„A ferencesek joga a betlehemi kegyhelyre implicit módon benne foglaltatott a Szent Sírra megszerzett jogokban.” (BBB I/4, p. 34)

Bárki azonban, aki ismeri a Szentföldi Kusztódia polgári dokumentumait, tudja, hogy ilyen tartalmú záradék soha nem létezett.

A betlehemi Barlang elfoglalásával kapcsolatban nem elfogadható az a feltételezés, miszerint a ferencesek egészen 1347-ig késlekedtek volna az oda költözéssel, amikor is Róbert és Sancha már a másvilágon voltak. Hogyan kaphatták volna meg a ferencesek a szent helyekhez való jogot valamely uralkodó diplomáciai támogatása nélkül?

IV. Végkövetkeztetés

A Ferences Kusztódia hét évszázada van jelen a Szentföldön, őrzi és gondozza a Szent Helyeket. Végleges megtelepedésük e kegyhelyeken Aragóniai II. Jakab támogatásának, és a királyságából érkező barátok munkájának köszönhető. II. Jakab szerezte meg tehát a ferencesek számára a Szent Sírhoz való jogot, amelyeket halála után a nápolyi királyok erősítettek meg. Szintén ily módon kapták meg a betlehemi kegyhely őrzésének jogát is. Anjou Róbert és Mallorcai Sancha közreműködése által a barátok birtokba vehették a Cenákulumot. Két évszázad múlva azonban a rend tagjai e kegyhelyekhez való jogukat elveszítették. Ez a tény azonban nem jelentette a szent helyeken való jelenlétük végét. Az első tehát, aki a Szentföldi Kusztódia alapjait lerakta azáltal, hogy megszerezte a ferenceseknek Krisztus születésének és halálának helyszíneit, II. Jakab volt, akit e kegyes törekvésben később követett Anjou Róbert király és Mallorcai Sancha királyné is.

⁵ Arce atya kritikai szövege: „*Jalones en la historia franciscana de Belén*” (Betlehem, 1347-1947, p. 82).

1. ábra. Anjou Róbert nápolyi király. Vezetékneve tanúsága szerint francia származású volt. Édesanyja, Mária, magyar ősoktól származott, V. István magyar király lánya volt, a magyarok vezérének Árpádnak a nevét viselő Árpád-házi dinasztia utolsó tagja. Az Anjou dinasztia rendkívül nagy becsben tartotta az Árpád-házi dinasztiával való rokoni kapcsolatot, mivel a török hódítás előtt Magyarország az egyik legfontosabb katolikus nagyhatalomnak számított. Károly Róbert, Nápolyi Róbert fivére e rokonság jogán nyerte el a magyar koronát, Szent István koronáját. Fia, Lajos volt az egyetlen magyar uralkodó, akít a történelem a „Nagy” melléknévvel ruházott fel. (A festmény ma a San Salvatore-rendház dísztermében [*divano*] látható.)

2. ábra. Mallorcai Sancha királyné. Róbert felesége, spanyol származású hercegnő, aki rokonságban állt az aragóniai királyi házzal. Mallorca királynője szintén rokona volt Árpád-házi Szent Erzsébetnek, apai nagyanyja ugyanis a Szent testvérhúga volt. (A festmény ma a San Salvatore-rendház dísztermében [divano] látható.)

Fordította: Tekulics Judit

V. Irodalom – References

- BALDI, D. (1935): *Enchiridion Locorum Sanctorum*. Franciscan Printing Press, Jerusalem.
- BONGARS, J. (ed.) (1611): *Gesta Dei per Francos*. Wecklianus, Hanover.
- Bullarium Terrae Sanctae*.
- CALAHORRA, J. de (1672): *Chronica de Syria y Tierra Santa de los Santos Lugares de Gerusalen*.
- CALAHORRA, J. de (1684): *Chronica de Syria y Tierra Santa de los Santos Lugares de Gerusalen*. Spanyol fordítás, Juan Garcia Infançon, Madrid.
- CALAHORRA, J. de (1694): *Chronica de Syria y Tierra Santa de los Santos Lugares de Gerusalen*. Olasz fordítás, Antonio Tivani, Venice. (ford. A. de Milano)
- CASTELLANI, E. (1922): *Catalogo dei Firmani ed altri documenti legali*. Franciscan Printing Press, Jerusalem.
- CATTAUI, J. (1931): *Coup d'oeil sur la Chronologie de la Nation Egyptienne*. Plon, Paris.
- Firmani arabi*. In: GOLUBOVICH, G. (ed.) (1929): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie II/6., Tomo 1., P. VERNIERO DI MONTEPILOSO: *Croniche ovvero Annali di Terra Santa (1304-1620)*. Quaracchi, Firenze. [BBB II/6]

- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1906): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie I/1., Tomo 1., *Annali di Terra Santa dal 1215 al 1300*. Quaracchi, Firenze. **[BBB I/1]**
- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1913): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie I/2., Tomo 2., *Annali di Terra Santa. Adenda al sec XIII e fonti pel sec XIV. Con tre carte geografiche dell'Oriente Francese dei secoli XIII-XIV*. Quaracchi, Firenze. **[BBB I/2]**
- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1919): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie I/3., Tomo 3., *Annali di Terra Santa dal 1300 al 1332*. Quaracchi, Firenze. **[BBB I/3]**
- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1923): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie I/4., Tomo 4., *Annali di Terra Santa dal 1333 al 1345*. Quaracchi, Firenze. **[BBB I/4]**
- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1929): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie II/6., Tomo 1., P. VERNIERO DI MONTEPILOSO: *Croniche ovvero Annali di Terra Santa (1304-1620)*. Quaracchi, Firenze. **[BBB II/6]**
- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1936): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie II/9, Tomo 4., P. VERNIERO DI MONTEPILOSO: *Croniche ovvero Annali di Terra Santa. Supplemento estratto dalla Prima Redazione Ms. delle stesse Croniche*. Quaracchi, Firenze. **[BBB II/9]**
- GOLUBOVICH, G. (ed.) (1933): *Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francese*. Serie II/14, LEMMENS, L.: *Collectanea Terrae sanctae ex Archivo Hierosolymitano de prompta*. Quaracchi, Firenze. **[BBB II/14]**
- GOLUBOVICH, G. (1898): *Serie cronologica dei reverendissimi superiori di Terra Santa*. Tipografia del Convento di S. Salvatore, Jerusalem.
- JUHÁSZ, V. (19??): El pasillo secreto de la Gruta de Belén. *Tierra Santa*, (dic.): 371-375.
- JUHÁSZ, V. (1950a): Importantes descubrimientos arqueológicos cerca de la basílica de la Natividad. *Tierra Santa*, (sept.): 291-293.
- JUHÁSZ, V. (1950b): Restauraciones y descubrimientos en el Santuario de la Natividad. *Tierra Santa*, (febr.): 49, 53.
- LEMMENS, L. (1925): *Die Franziskaner im Heiligen Lande*. Bd. 1., *Die Franziskaner auf dem Berge Sion, 1335-1552*. Aschendorffschen Verlag., Münster.
- PAPADOPULOSZ, K. (1910): *Hisztoria tész ekklésziasz Jeroszoluéón (Ἱστορία της εκκλησίας Ἱεροσολύμων)*. Alexandria – Jerusalem.
- POGGIBONSI, N. da (1347): *Libro d'Oltremare*.
- SERANO, A. de (1897): *Chronica XXIV Generalium Ordinis Minorum*. *Analecta Franciscana* 3., Quaracchi, Firenze.